

některí z nich dotázáni, zda jsou si vědomi, že slouží reklamě, odpovídali, že nechtějí o tom nic vědět. Kravály a provokace mladých vysvětluje Friedeburg jako formu získávání popularity, upozorňuje, že mladí přesně dovedli odhadnout riziko, které jim hrozí, a tyto demonstrace volili právě jako příležitost k vyzkoušení a prokázání své odvahy, neboť jinou možnost jim moderní společnost nespokytuje. Jejich nespokojenost však nevyvolávají bariéry na cestě socializačního procesu, ale předtucha marnosti, bezcílné svobody, k níž mohou maximálně dojít.

Druhý díl tohoto zajímavého sborníku je mnohem věcnější. Je opět rozdělen do šesti částí. První je věnována psychologickým problémům vývoje mládeže, druhá vlivům rodičovské výchovy, další vlivu školy, vysokoškolským studentům, pátá socializačnímu procesu v průmyslových podnicích, šestá pak volnému času dnešní mládeže a její organizovanosti.

Jiřina Šiklová

Sociologie války a armády

K nejmladším odvětvím sociologie patří sociologie války a armády. Vznikla jako samostatné odvětví nejpозději, poněvadž válka byla prvními sociálními filozofy a sociology považována za barbarství, a v důsledku toho i vojenské povolání za přežitek. Saint-Simon, Spencer a jiní badatelé minulého věku stáveli proti staré společnosti domněle vojenského typu, založené na násilí, stejně domněle mírumilovnou průmyslovou společnost spočívající podle tehdejších názorů na dělbě práce. Známa Steinmetzova *Sociologie des Kriegeres* (1929), ovlivněná politickou ideologií imperialismu, se zabývá jenom válkou, nikoli vojenskou organizací. Takové práce o armádě byly napsány teprve v posledních desetiletích převážně vojenskými odborníky. U nás se pokusil o první sociologickou práci o armádě předčasně zesnulý Karel Šmejkal, který však ve své *Sociologii vojáka* (1931) mohl jen zpracovat své nepříjemné zkušenosti z prezenční služby za předmnichovské republiky.

Tím zajímavější je spis, který v r. 1965 vyšel s podporou UNESCO v oxfordském nakladatelství B. Blackwella (ve sbírce *Current Sociology*) pod názvem *Military Sociology*. Jeho autorem je Kurt Lang z university ve Stony Brook (New York). Dílko pojednává o soudobých tendencích v sociologických výzkumech války a armády a přináší cenný přehled 528 především amerických, zčásti i britských, francouzských a německých prací. Přitom Lang vychází především ze zkušeností americké armády a z poznatků americké sociologie, které mu jsou nejbližší. Uvádí, že v USA byl dokonce již v roce 1941 zřízen U.S. Army Research Branch, tj. zvláštní výzkumný armádní útvar, který vydal výsledky sociálně psychologických výzkumů jevů souvisejících s mobilizací (*The American Soldier*, 1949). Po válce prací na tomto úseku značně přibýlo.

Předmětem vojenské sociologie je pro Langga souhrn struktur a situací, v nichž převažuje použití ozbrojené síly, ať již jako prostředku či jako překážky při sledování jakéhokoli společenského cíle. Vojenská sociologie studuje: 1. vojenskou organizaci, 2. vojenskou soustavu, 3. vztahy mezi občanským a vojenským úsekem, 4. válku.

Vojenská organizace

Sociologa nezajímá jen armáda, ale i činnost nepravidelných sil, politické organizace řízené bývalými důstojníky a civilní obrana.

Při nástupu vojenské služby vznikají u občanů v USA různé deprivace, způsobované tradičními požadavky armády, jejím hierarchickým uspořádáním a autoritativním režimem. Ale tyto rysy nejsou jedinou charakteristikou armády, považované někdy za organizaci pro řízení násilí. V rozporu s tímto účelem je byrokratismus armády, který za války mizí.

Uznává se, že důležitější je násilí předejít než je rozvinout. Proto se moderní vojenská organizace snaží orientovat se nikoli na rutinu založenou na denní zkušenosti, ale spíše na předvídání každé možné eventuality.

Tradicionalismus, projevující se mj. i různými vojenskými obřady, nemůže znamenat odpor k novotám. I do armády proniká rychlý vývoj techniky, vědecká organizace práce a výběrová politika. Současně se v armádě prosazují i techničtí odborníci, kteří s ostatními specialisty hrají svou úlohu vedle vojenské hierarchie. Účinnější než právo střížnosti na libovůli nižšího velitele u velitele vyššího se ukazuje zákrok vojenského lékaře nebo polního duchovního.

Své místo má i problém velení (vůdcovství). Povolný nebo rovnostářský velitel zmírňuje nepřiznivě, ba i agresivní odevy, což přispívá ke spokojenosti vojáků. Ale tento styl vedení, vystupňovaný do krajnosti, může vést k snížení bojových schopností. Účinnost vojenské jednotky klesá mnohem dříve, než dosáhne krajního vyčerpání. Soudržnost nejmenší jednotky bývá zdrojem pohrutek umožňujících překonávat nebezpečí i značný strach. Na jiné straně jedinci, kteří se dostávají k jednotce izolovaně (později), mají sníženou bojovou schopnost, neboť ještě nemohli uzavřít s ostatními členy jednotky přátelské svazky.

Vojenská soustava

Výkonnost armády závisí dnes především na její technologické úrovni a na schopnosti mobilizace přiměřených sil a zdrojů. Ozbrojené síly, opatření k získání lidí i materiálu, rozdělení těchto zdrojů mezi úsek občanský a vojenský, to vše může být pojato jako jeden obsáhlý systém. Proto se západní vojenská sociologie zabývá i získáváním občanů pro vojenské povolání, rozdělením úkolů mezi civilní i vojenské zaměstnance i působením celého tohoto uspořádání na společnost.

Zrod skutečných národních sil je podle Benoista-Méchina třeba hledat v miliční soustavě, v níž každý podléhá branné po-

vinnosti a jež představuje všeobecnou, ekonomickou i ideologickou mobilizaci sil národa. Z různých vojenských soustav uváděných Feldem zaujímá významné místo dnešní „otevřená rovnostářská soustava“, která vzniká tam, kde je armáda nucena k úzké spolupráci s průmyslem. V „soustavě ideologické rovnosti“ se naproti tomu zakládá výběr pro armádu na individuálním zaujetí pro určitou doktrínu.

V době vzrůstajícího vlivu techniky stále víc rozhodují osobní kvality a stoupá důraz na výběr. S tím přichází do rozporu ustavičná fluktuace, způsobovaná časovou omezeností základní vojenské služby a poměrně malým zájmem o vojenská povolání. Armáda Spojených států nezaznamenala vzestup dobrovolníků ani za hospodářských depresí. O zaměstnání v armádě se zajímají ponejvíce mladí lidé, kteří se nevyučili a slibují si od služby v armádě výcvik v nějakém technickém povolání, a pak ti, které přivádí do armády rodinná tradice, méně působivá než např. v lékařských nebo v právnických rodinách.

Vztahy mezi civilním a vojenským úsekem

Vzájemná závislost mezi občanstvem a armádou se neobejde bez konfliktních situací, avšak mnoho z latentních konfliktů tlumi řevnivost mezi jednotlivými druhy zbraní.

Vyvrcholením konfliktní situace je vojenský převrat, který podle K. Chorleyové je podmíněn rozvrtem armády po vojenské porážce a vytvořením revolučních buněk sdružujících nespokojené vojáky. V osvobozených národech souvisí zpravidla také zásahy armády s nějakým sociálním napětím a s neschopností vlády zvládnout situaci. Sáhnutí k násilí v politice bývá důsledkem politické nezkušenosti masy a nedostatkem tradic demokratického režimu.

Některí, jako S. P. Huntington, spatřují v „profesionalizaci“ nejlepší záruku vojenské podřízenosti. V tomto případě by bylo armádní velení neutrálním politickým nástrojem, sloužícím podávání posudků v mezích své odborné kompetence. Avšak i za této situace může při nedostatku přiměřených tradic náhle propuknout militarismus, vznikne-li válečné nebezpečí.

Sociologie války

Válka je formou společenského konfliktu. H. Speier rozeznává tři druhy války: totální, jejímž cílem je úplně zničit nepřítele, instrumentální, sloužící jako nástroj k získání určitých hodnot kontrolovaných nepřítelem, a agonistickou, tj. zápas, směřující k slávě a spravedlnosti bez praktických cílů.

Z nekonvenčních forem války (užitých technik) Lang připomíná: propagandu směřující k politickému rozvrácení nepřítele, bombardování civilního obyvatelstva, gerilu a kontrarevoluci. Za války prováděly USA soustavný rozbor nepřátelské propagandy a tak nabyly představu o jejich záměrech.

Není nouze o teorie, vysvětlující genezi válek. Domněnka, že války vznikají z mě-

řitelných vztahů mezi národy, vedla L. F. Richardsona k zevšeobecnění pravděpodobnosti střetnutí na základě frekvence sporů a počtu jejich účastníků. Jiné teorie opět vykládají války jako složky cyklů vývoje, jiné jako důsledek ukvapeného rozhodnutí, jiné jako výsledek stochastického procesu anebo posléze jako produkt porušení demografické rovnováhy.

Závěr

Svůj nástin uzavírá Lang názorem, že dnešní sociologie je schopna přispívat k řešení tzv. organizačních problémů. Zájem armád o sociologická studia patrně potvrzuje, třebaže soustředění na některé otázky, významné pro praxi, vede k omezení vojenské sociologie především na problémy řízení („management“).

Technizace armád vede k přílivu odborníků do jejich řad; přitom však armády, jejichž specifikem je používání násilí, se nemohou stát jednoduchými organizacemi. Nebylo dosud zkoumáno, jaké jsou v tomto směru představy příslušníků různých vojenských kategorií a jak se vyvíjejí.

Rovněž byla dosud věnována jen malá pozornost novým možnostem uplatnění občanů ve vojsku ve vztahu k novým druhům povolání a jejich dopadu na výběr nových příslušníků armády.

Toto je asi hlavní obsah knížky, která přehledně informuje o dnešním stavu sociologie války a armády v USA. Spisek je tím zajímavější, že se opírá o poznatky z činnosti jedné z největších organizací svého druhu na světě a současně ukazuje, jak kapitalistická velmoc dovede využívat pro potřeby své armády i sociologie. Autor navazuje především na práce známých amerických sociologů (W. G. Sumner, R. E. Park, L. Coser, H. Speier aj.), popř. uvádí jejich hlavní myšlenky, ale v případě potřeby se dovolává i několikastránkových časopiseckých pojednání (např. šestistránkového Hutchinsonova článku o významu vojenské sociologie na str. 6.). Co se týče literární dokumentace, jde o práci důkladnou, avšak myšlenky jednotlivých autorů jsou spíše jen systematicky registrovány než rozebírány. Za rozbor by stála např. koncepce Benoist-Méchinova. Feldovo třídění vojenských soustav (str. 14) je sice dobře podáno, ale bez bližšího posouzení — autor jen povšechně poznamenává, že konstrukce tohoto druhu nejsou nikdy uspokojivé, neboť se systémy prolínají. Rovněž jednostranná teorie K. Chorleyové, vysvětlující vojenskou převraty (s. 19), není nijak blíže analyzována.

Cennou partií práce je nástin obtíží sociologického výzkumu na daném úseku (str. 6 an.), zejména jeho ovlivnění praktickými potřebami armády, omezených publikačních možností výsledků, nebezpečí ukvapených závěrů u případových studií, nedostatku situací umožňujících srovnání se situací zkoumanou (anebo jejich malého počtu), přeceňování sociologovi dostupných historických údajů. Kromě toho jsou vojenské otázky studovány i jinými odborníky (psychology, psy-